

HILLER ISTVÁN

A TOLMÁCSPER

A bécsi Haditanács működése és a Habsburgok tolmácsai
a 17. század első felében

Elcsattant egy pofon 1638. július 30-án Bécsben, a Hofkriegsrat hadbírósa előtt: Michael d'Asquier ütötte arcon Vincenzo Bratuttit, s a szolgálatot teljesítő örök alig tudták szétválasztani a két összeverekedett tolmácsot. A teremben elszabadultak az indulatok, a raguzai fiatalember káromkodott, a francia származású alperes kezét a szemére tapasztva magyarázott, a bíró pedig a történetektől elképedve próbált úrrá lenni a helyzeten. A jelenet nemcsak azért volt meghökkentő, mert tárgyaláson nem szokás öltre menni, hanem azért is, mert maga a voltaképpen vádlott, Johann Rudolf Schmid nem is volt jelen.

A rezidens¹ sokszáz mérföldre a Burgtól várta a fejleményeket, ugyanott, ahonnan az egész ügy elindult: a konstantinápolyi császári követség épületében. 1633. február 7-én ide hívta a Raguzai Köztársaság tolmácsát ebédre, s a huszadik életét még be sem töltött Bratutti örömmel fogadta a meghívást.² Megtiszteltetésként újságolta el a hírt feletteseinek, Jacomo Francesco Bobali és Marino Andrea di Sorgo követeknek³, s még a követség fodrása is tudomást szerzett a dologról.

A protokollszámba menő ebéd mindenek ellenére nem tartott túl sokáig. Schmid már mindent előkészített, terített asztal várta a vendéget, s alig néhány mondat után borral koccintottak. A mérge gyorsan hatott. Bratutti azonnal összerándult a fájdalomtól, orrán, száján dőlt a vér. Maradék erejével elővett zsebéből egy kis kést, megpróbált védekezni s kijutni a házból. Schmid és szolgálói megakadályozták, mire Bratutti hörgő hangon, segítségben reménykedve kiáltani próbált. Arcát és ruháját teljesen elborította már a vér, amikor kívülről berúgták az ajtót, s berohant Bratutti szolgálója. Schmid elszámította magát: emberei az épületben segédkeztek neki, így a tolmács kísérfje, meghallva a kiabálást, akadálytalanul jutott be a rezidenciára. Tudta, hogy csak a nagy zaj segíthet. Azonnal elkezdett ordítani, a törökkel meg az igazságszolgáltatással fenyegette meg Schmidet, mire a rezidens futni hagyta őket.⁴ A raguzai követség nem volt túl messze, így a sértett és a kísérfje hamar odaértek. Francesco Bobali, akit éppen a köszvény gyötört, s nem tudta elhagyni a házat, utasította Jacomo Barbierot, a seborvost, hogy vizsgálja

1 Schmid életéről s konstantinápolyi tevékenységéről: *Peter Meienberger*: Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhom als kaiserlicher Resident in Konstantinopel 1629–1643. Bem–Frankfurt, 1973.

2 Vincenzo Bratutti Sebastian Lustriemak, Konstantinápoly, 1633. április 5. Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA HHS(A) Turcica I/114 Varia 1633–1638. fol. 10.

3 Jacomo Francesco Bobali és Marino Andrea di Sorgo követek vallomása, Raguz, 1638. június 16. Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 12.

4 Bratutti Lustriemak, Konstantinápoly, 1633. április 5. Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 10. és Andrea Theierwasser vallomása, Bécs, 1638. július 21. Uo. I/114. Varia 1633–1638. fol. 20.

meg Bratuttit.⁵ Az orvos pillanatokon belül megállapította a toxikózist,⁶ de amíg bő kelléktárából elkészítette a szükséges ellengyógyszereket, átküldetett a francia követ, Marcheville gróf doktoráért,⁷ aki megerősítette Giacomo Barbiero diagnózisát. Többféle orvosságot, pontosabban ellenmérget adtak be a fiatal tolmácsnak, aki mindvégig eszméleténél volt, de a nagy fájdalmak miatt nem tudott összefüggően beszélni. Kilenc napig küzdöttek az életéért, a magas láz s a komoly halálfélelem ellenére a gyors beavatkozás eredményes volt, s Vincenzo Bratutti életben maradt.

A raguzai követség dragomanja hosszú ideig nem értette, miért akarták meggyilkolni. Jómódú szülei szinte még gyermekként küldték Keletre nyelveket tanulni, s megismerni a török szokásokat.⁸ Raguzában komoly hagyománya volt a tolmácsnevelésnek, elismert s karriert ígérő hivatásnak tartották.⁹ Bratutti remek nyelvérzéssel rendelkezett, gyorsan elsajátította a török, perzsa, majd a krími-tatár nyelvet. Otthonosan mozgott Konstantinápoly forgatagában, ügyesen alakította kapcsolatait, s a Köztársaság diplomatai addig munkájával elégedetten, újabb és újabb feladatokat bízta rá. Élvezte a sikert, ambíciózus terveket dédelgetett, de mindez nem zavarta abban, hogy felelősséggel s tisztességesen lássa el tevékenységét.

Császári tolmács szeretett volna lenni, otthagyni Konstantinápolyt s eljutni Bécsbe, a Burgba és Ferdinándnak szolgálni. Nem török hivatalnokoknak fordítani napról-napra, hanem törökről, perzsáról, tatárról olaszra, latinra, németre a Habsburg központban. Írt is Sebastian Lustriernak,¹⁰ Schmid elődjének, akit még a Fényes Portán ismert meg, s biztató jelzéseket kapott tőle. Érdeklődő kérvényeket küldött haza:¹¹ szó lehet-e arról, hogy a helyére új tolmácsot nevezzenek ki. Már-már elérhető közelségben látta elképzeléseit, még Schmid meghívásának is a tapasztalatlanság nyugalmával örült, amikor az életére törtek. Teljesen váratlanul érte a gyilkossági kísérlet, de a kritikus állapoton s a halálfélelmen túljutva nem a bosszú vagy a botránkyeltés érzete kerekedett felül benne, hanem a dühödöttség, a vágy, hogy pontosan megtudja és megértse, miért akarta kioltani az életét egy olyan ember, aki ellen ő semmit sem vétett.

„Uram, én Jób nyugalmával ittam ki és viseltem el ezt a keserű poharat. Istenre bízva a dolgomat nem akarom azt igazságot keresni ott, ahol illő s méltányos belátásnak

5 Bobali és di Sorgo követek vallomása, Ragusa, 1638. június 16. Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 12.

6 Giacomo Barbiero vallomása, Ragusa, 1638. június 21. Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 14.

7 Gerard Tongas: Les relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la premier moitié du XVIIe siècle et l'ambassade a Constantinople de Philippe de Horlay, Comte de Césy (1619–1640). Toulouse, 1942. 21–32.

8 Bratutti (Bratuti, Brattuti, Vinko Bratutovic) életéről: *Sebastiano Dolci*: Fasti litterario-Ragusini sive virorum litteratorum qui usque ad annum 1766 in Ragusa claruerunt. Venetiis, 1767. 63.; *Francesco Maria Appendini*: Notizie storico-critiche sulle Antichità. Storia e letteratura de' Ragusei. Ragusae 1803. Tom. III. 314.; Hrvatska Enciklopedija III. Zagreb, 1942. 252–253.; *Opca Enciklopedija I*. Zagreb, 1977. 660. (A horvát nyelvű szövegeket Vukovits Dusan fordította. Segítségét ezúton is köszönöm.)

9 „Non fu il Bratutti l'unico distinto Raguseo interprete di lingua e in patria, e fuori. Dal 1460 vantò sempre Ragusa come anche al presente degli uomini molto profondi nella cognizione delle lingue Orientali.”

F. M. Appendini: i.m. 314.; vö. *Nicolaas Biezman*: The Turco-Ragusan Relationship According to the Firmans of Murad III. (1575–1593). The Hague–Paris, 1967. 39.

10 Bratutti Lustriernak, Konstantinápoly, 1633. április 5. ÖStA HHSIA Turcica I/114 Varia 1633–1638. fol. 10.

11 Uo. és a Raguzai Köztársaság ajánlólevele, Ragusa, 1638. február 20. Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 16.

nincs mit keresnie”¹² — írta két hónappal az eset után Lustriernak, arra gondolva, hogy irigység, féltékenység, gyanakvás és gonoszság miatt cselekedhettek csak így az ellenségei. Rövidesen azonban be kellett látnia, hogy mindennek sokkal egyszerűbb s prózaibb magyarázata van. Nyomozni kezdett, szívós és kitartó kutatómunkába fogott, s megpróbálta napról-napra, hétről-hétre rekonstruálni a történeteket. Mozaikszerűen állt össze a kép, egymástól függetlenül, gyakran egymásról nem is tudva mondták el véleményüket — majd vallomásukat — az ügy részesei, mindazok, akik akarva-akaratlanul belekeveredtek a merényletbe.

„Miért írtok Ti Bécsbe Lustriernak, elősegítve s szorgalmazva azt, hogy Vincenzo Bratutti, veszélyeztetve d’Asquier, császári szolgálatra menjen az Udvarba? Nem tudjátok, hogy d’Asquier meg én egyek s ugyanazok vagyunk, s aki d’Asquier megüti, az én szememet bántja?” — vallotta Antonio di Matteo Schumizza,¹³ aki fültanúja volt, mikor Rudolf Schmid ezeket a mondatokat vágta Marino Tudisi, a császár volt budai ágensének szemébe.¹⁴ Schumizza szavaiból világosan kiderül, hogy Schmid teljes erejével ellenezte Bratutti bécsi alkalmazását.

A császári futár szavaiból azonban más részletek is egyértelművé válnak:

„Igaz, hogy ’32-ben, amikor éppen Schmid rezidens úrnál szolgáltam Konstantinápolyban, néhány levéllel elküldött Bécsbe a barátjához, az említett d’Asquierhoz, aki mikor ismét visszaküldött az említett Schmidhez, magához hivatott s hasonlójéle szavakkal ezt mondta: »Antonio, amikor megérkezel Konstantinápolyba, Schmid rezidens kérni fog tőletek egy szolgálatot, hogy tegyétek meg nekünk, s én is kérem, hogy mindenképpen csináljátok meg, s semmiképp se utasítsátok el; amint elvégeztétek az említett szolgálatot, megígérem nektek, hogy segítünk, s mindenben támogatunk benneteket, ami hatalmunkban áll.«

Igaz, hogy amikor megérkeztem Konstantinápolyba, az említett Schmid úr titokban hivatott, s igen nyomatékosan arra kért, hogy öljem meg az említett Vincenzo Bratuttit, akárhogy, bármilyen módon, méreggel vagy más szerrel, sajátkezűleg vagy más bizalmas személy révén, s kilátásba helyezte, hogy 200 aranyig tud erre áldozni azon felül, hogy segíteni és pártolni fog, csak tegyem meg és hajtsam végre az említett utasítását. Látna azonban a nevezett Schmid elvetemült rosszindulatát s gonoszságát, nemcsak hogy kimentettem magam azzal, hogy ebben a nehéz ügyben nem tudok segíteni, hanem — igencsak féltve saját életemet — kiléptem a szolgálatból, s Bécsbe érkezve a megboldogult Althan gróf ónagysága szolgálatába álltam.”¹⁵

A gyilkosság kísérletet tehát d’Asquier és Schmid a végrehajtás előtt már majd egy évvel kitervelte, megpróbálta megszervezni, de ez akkor nem sikerült.

12 „Sig[nore] mio io ho bevuto e tollerato questo amaro calice con la pazienza di Giobbé, non volendo cercare la giustitia in logo dove non s’a da cercare per buoni et degni rispetti rimettendo la mia causa in Dio.” Bratutti Lustriernak, Konstantinápoly, 1633. április 5. Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 10.

13 „...perche scrivete voi a Vienna al Lustrier procurando, et solicitando che Vincenzo Bratutti sene vada alla Corte et servitio Cesareo, in pregiudicio di Dasquier? non sapete voi che Dasquier, et io siamo una cosa i stessa? et chi tocca in Dasquier che tocca in pupilla dell’occhio mio?” Andrea di Matteo Schumizza első vallomása, Bécs, 1638. július 20. Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 18–19.

14 Marino Tudisiről: *P. Meienberger*: i. m. 86., ill. Schmid és d’Asquier kapcsolatáról. *Uő.*: i. m. 80–82. és *Hiller István*: Politikai információk és diplomáciai döntések. Bölcsészdoktori disszertáció. Bp. 1990. 140–142.

15 „È vero che del anno 32 mentre che io servivo attualm[en]te al sig[nor] Residente Schmid in Const[antinapoli] mi mandó con alcune lettere quá á Vienna al sudetto Dasquier suo amico, il quale mentre che voleva rimandarmi di novo al detto Schmid, mi chiamó á se et mi disse quasi simili parole: Antonio quando arrivarai á Const[antinapoli] il Residente Schmid vi recerará per un servitio che lo fate per noi

Andrea Theierwasser személyében, aki 1633-ban a császári követségen szolgált, megjelent a koronatanú is. Az írástudatlan portás Bratutti „megvendéglése” alatt végig a házban tartózkodott, a saját szemével látott mindent, s csaknem a raguzai tolmáccsal egybehangzóan mondta el az eseményeket. Tudott a mérgezésről, látta ahogy Bratutti el akarta hagyni a házat, hallotta ahogy kiabált, jelen volt, amikor berohant a segítséget hozó szolgálo, s amikor együtt elhagyták a épületet.¹⁶

Sokkal többet egyetlen bíróság sem kívánhatott, de a tanúvallomások egyre csak tovább sorjáltak. Antonio di Matteo Schumizza második meghallgatásával a tények új irányt vettek. A volt futár 1638. június 29-én azt vallotta, hogy Konstantinápolyban beszélt egy törökkel, név szerint Ali basával, aki Schmid mellett személyi őrként szolgált, s aki szintén belekeveredett az ügybe: „Schmid rezidens úr nemcsak hogy megmérgezte a házában a raguzai tolmácsot, Vincenzo Bratuttit, azzal a céllal, hogy meggyilkolja, hanem ezenfelül később megkeresett, s nyomatékosan, sokat ígérve megkért arra, hogy késsel vagy karddal öljem meg, vagy találjak egy másik törököt, aki megöli s elteszi láb alól, de Isten lássa, én nem akartam egy ártatlan vérént ontani.”¹⁷

Más részletek is világosan utalnak arra, hogy a sikertelen mérgezéssel d’Asquier és Schmid nem fejezték be akciójukat. Ezt erősíti meg Paolo Mazza¹⁸ és a már említett Schumizza további vallomása. Schumizza elmondta, hogy több levelet vitt Bratuttinak Schmid megbízásából, amelyre a rezidens sajátkezűleg írta rá: „Recetta per il tossicato cento bastonade.”¹⁹ A periratok között fenn is maradt egy levél, amelynek hátoldalán ez olvasható: „Vincenzo Bratutti Lustrier úrnak, Bécsbe írott levelének másolata, amelyet Rudolf Schmid elköbzott, s a másolatot elküldte az említett Bratuttinak az alulírt sajátkezű megjegyzésével: Recetta per il tossicato cento bastonade.”²⁰ A már korábban is idézett levél legalján valóban ez áll: „La ricetta per il tossicato cento bastonade”²¹ — vagyis: „A mérgezésre száz botütés a gyógyír”.

pero ancor io vi prego che lo fate in ogni modo, et che non lo negiate per nessun modo, che quando ci farete detto servitio, io vi prometto che vi aiuteremo, et proveremo á tutto potere n[ost]ro.

È vero che quando io arrivai a Const[antinapo]lli detto sig[no]r Residente Schmid mi chiamò in secreto, et mi pregò con grand[issi]ma istanza che io dovessi privare di vita Vincenzo Bratutti sudetto, in qualsi voglia modo et maniera ó per via di veleno ó di altro mezzo ó per mano mia ó di altra persona confidata promentendomi di voler spendere sino sino ducento zechini, et di piú che mi aiutará et pro moverá, pur che io faccia et adempisca il suo intento sudetto, però vedendo io questa si gran malignita, et impietà dello detto Schmid, non solam[en]te che mi sensai di non poterlo servire in q[ue]sto negotio tanto difficile, et pericoloso, ma di piú dubitando grandem[en]te alla vita mia propria, mene licentiai dal suo servitio, et arrivando á Vienna, et impiegandomi al servitio del Ecc[ellentissi]mo s[igno]r conte de Altan di pia memoria...” Andrea di Matteo Schumizza első vallomása, Bécs, 1638. július 20. ÖStA HHSIA Turcica I/114 Varia 1633–1638. fol. 18–19.

16 Andrea Theierwasser vallomása, Bécs, 1638. július 21. Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 20.

17 „Il s[igno]r Residente Schmid non solam[en]te che haveva attossicato á Vincenzo Bratutti interprete di Ragusa in casa sua, per privarlo di vita, ma di piú dapoí ha ricercato et pregato á me con grande istanza, et promesse che io lo dovessi ammazzare con una coltellata ó pugnalata, overo che trovassi qualche un’altro Turco che lo ammazzasse, et privasse di vita, ma Dio gaurdi io no[n] ho voluto intrare in sangue di un’uomo innocente...” Andrea di Matteo Schumizza második vallomása, Bécs, 1638. július 29. Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 17.

18 Paolo Mazza vallomása, H. és é.n. Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 9.

19 Schumizza első vallomása, Bécs, 1638. július 20. Uo. I/144 Varia 1633–1638. fol. 18–19.

20 Bratutti Lustriernak, Konstantinápoly, 1633. április 5. Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 10. v.

21 Uo. 10.r.

A következő tanú, Paolo Mazza azt állította, hogy Dietz²² császári futáron keresztül több levelet kapott Budán Michael d'Asquier-től, amikben a bécsi tolmács arra szólítja fel, hogy ha Vincenzo Bratutti Budára érkezik, ne engedjék tovább Bécsbe, hanem minden eszközzel akadályozzák ezt meg.²³

A kép 1638. július 30-ra összeállt, Bratutti nyomozása befejeződött. Saját levele Lustriának, a két raguzai követ, Bobali és Sorgo, valamint Barbiero seborvos vallomása, Schumizza, Theienwasser, Mazza tanúskodása, tovább az ezek hitelességét igazoló más kilenc személy kézjegye egyértelművé teszi az ügyet.²⁴ A tárgyaláson Michael d'Asquier — aki Schmid érdekeit is képviselte — egyszerű hazugságnak, szeménszedett koholmánynak minősítette mindezt, mire Bratutti gazembernek bélyegezte az udvari tolmácsot. Ekkor csattant el a pofon, s a következő pillanatban már a raguzai ütött d'Asquier szemébe.²⁵ Az órség nagynehezen rendet teremtett, a tárgyalást ítélet-hozatalig felfüggesztették, s ki-ki rohant ismét az íróasztalához. Bratutti újból összefoglalta sérelmeit, immár a Haditanács,²⁶ sőt öfelsége a császár számára,²⁷ méltó büntetést követelve a gyanúsítottak fejére. D'Asquier sem vesztegette az időt: III. Ferdinándnak írott felterjesztésében ragyogó érzékkel próbálta menteni azt, ami még menthető, megmagyarázni a pofont, s tagadni minden egyebet.²⁸ A vallomások alapján kevés esélye maradt, a részletek teljes pontossággal illeszkedtek egymáshoz, Bratutti még az ellenméreg nevét is — aqua di Leoncorno — kiderítette.

D'Asquier levelében azonban kimondatlanul, inkább csak a sorok között, van valamiféle biztosságérzet. Megrendíthetetlen nyugalommal ír, kerek mondatokkal, ki-egyensúlyozottan fogalmaz, mintha nem is a saját ügyéről lenne szó. Még a lekent pofon is ebbe a sorba illik bele, hisz nem kis magabiztosságot tanusít, ha valaki, miután bebizonyítják róla, hogy aljas gyilkos, egyszerűen annyit válaszol, hogy nem igaz, de arra a szóra, hogy „furfante”, a bíróság előtt arcul üti a felperest. Az is elgondolkoztató, hogy a Haditanács, amelynek hatáskörébe tartozott a konstantinápolyi rezidens, haza sem rendelte Schmidet. A jelentések alapján Rudolf Schmid — bár nyilván mindenről pontosan tudott — ezekben a napokban is dolgozott, s élénk érdeklődéssel figyelte a török hadiflotta mozgását.

A bizonyított vádak súlya, az előre kitervelt, sikertelen gyilkosság s a vádlottak magatartása között megmagyarázhatatlan szakadék tátong. Az igazi meglepetést azonban a bírósági eljárás okozta, ugyanis egyszerűen nem történt semmi. Nem büntettek meg senkit, nem ítélték el Schmidet, nem marasztalták el d'Asquier-t, de Bratutti vádjait sem vetették el. Egész egyszerűen semmit sem csináltak. Pontosabban valamit mégis. Vincenzo Bratuttit felvették udvari tolmácsnak, így „Hofdolmetscher für orientalische Sprachen”-ként együtt dolgozhatott Michael d'Asquier-val. Egyéb minden maradt a régiiben, mintha nem is történt volna semmi.

22 Johann Dietz császári futárról: *P. Meienberger*: i. m. 172. A futárszolgálatról ld. Schmid és d'Asquier közös beadványát, H. és é.n. ÖStA HHStA Turcica I/115. 1640–41. 1640. fol. 228–232.

23 Paolo Mazza vallomása, H. és é.n. Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 9.

24 A hitelességet igazoló tanúk: Marino Martolezza di Cerva, Andrea di Sorgo, Luca di Nicolo Gozze, Vincenzo Pieri, Michiel Medanni, Nicolo Vernacha, Marcellus Cucianus, Don Jacinto Comito, Carlo Seitner.

25 D'Asquier III. Ferdinándnak, H. és é.n. ÖStA HHStA Turcica I/114 Varia 1633–1638. fol. 2.

26 Bratutti felterjesztése a Haditanácsnak, H. és é.n. Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 7–8.

27 Bratutti III. Ferdinándnak, Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 1.6.

28 D'Asquier III. Ferdinándnak, Uo. I/114 Varia 1633–1638. fol. 2.

Első ránézésre mindez tökéletesen érthetetlen. Hogyan lehet, hogy se Schmidnek, se d'Asquiernek egyetlen haja szála sem görbült meg? Hogyan lehet, hogy Bratutti ennyi vallomás összegyűjtése után belenyugodott, az ellene elkövetett merénylet büntetlenül hagyásába? S főként hogyan lehet, hogy képes volt együtt dolgozni az ellene kitervelt gyilkosság „szellemi atyjával”?

A feltett kérdésekre csak a Habsburg birodalom döntési mechanizmusának elemzése adhatja meg a választ. Pontosan meg kell vizsgálnunk, hogy ebben a hierarchiában a 17. század közepén hol helyezkedett el a *Hofkriegsrat*, milyen feladatkört látott el, s ténylegesen milyen belső kapcsolatrendszerek határozták meg működését?

Az 1606. november 11-én aláírt zsitvatoroki békeszerződés évtizedekre érvényes viszonyítási alapot teremtett. A császári részről Hans von Molart²⁹ vezetésével kidolgozott dokumentum meghatározta a Habsburg stratégia kereteit, az Oszmán birodalom vonatkozásában konzerválta a hatalmi erőviszonyokat, s jogilag is lehetőséget nyújtott a Burgnak a kétpólusú diplomácia megvalósítására: a béke mindenáron való megőrzése a keleti hadszíntéren, s a politikai-katonai energiák lehető legteljesebb összpontosítása nyugati irányban. A birodalmi összérdekek bécsi megítélése szerint a Burg diplomáciájának elsődleges és legfontosabb feladata ez utóbbi teljes feltételrendszerének kialakítása és folyamatos biztosítása maradt. Ennek a munkának a szervezését, a hozzákapcsolódó diplomáciai részproblémák megoldását, a nyugat-európai külpolitikai kapcsolatok összehangolását és koordinálását a legfontosabb politikai döntéshozó testület, a Titkos Tanács végezte, szinte teljesen lekötve ezzel saját figyelmét és aktivitását.

A Habsburg birodalom keleti politikáját a Haditanács irányította.³⁰ A hierarchia szerint a *Hofkriegsrat* nem volt egyenrangú szerv a Titkos Tanáccsal,³¹ ahogy a stratégia értelmezésének megfelelően a császári diplomácia két pólusa sem volt egyenértékű. A döntéselőkészítés és döntéshozatal szempontjából azonban a Haditanács gyakorlatilag ugyanazokat a funkciókat töltötte be az „Ostpolitik”, mint a Titkos Tanács a nyugati politika terén. A Haditanácshoz érkeztek a törökkel kapcsolatos követjelentések, itt történt a feldolgozás, értékelés, s a tényleges utasítások is innen indultak. A lényegi különbség azonban a két testület tevékenységének céljában ragadható meg igazán. Amíg a Titkos Tanács a folyamatos európai mozgásra és változásra próbált koncentrálni, a Haditanács célja az 1606-ban meghatározott állapotok változatlan fenntartása volt.

A *Hofkriegsrat* apparátusának személyi összetétele hűen tükrözte a Burg álláspontját: a mozdulatlanyságot és a körülmények alakulásától függetlenül állandósított változatlanyságot. A 17. század derekán szinte csak kihalni lehetett a Haditanácsból; Rinaldo Collalto³² 1623-tól haláláig, 1630-ig viselte az elnöki tisztelet, utóda — eltekintve Johann Löbl alig másfél éves időszakától — Heinrich Schlick³³ 17(!) éven keresztül,

29 Hans von Molart Freiherr zu Rainegg und Drosendorf a császári delegáció vezetője a zsitvatoroki békekötésnél, majd a Haditanács elnöke (1610–1619). Ld. *Anton Ernstberger*: Europas Widerstand gegen Hollands erster Gesandtschaft bei der Pforte (1612). Bayerische Akademie der Wissenschaften, Phil-hist. Klasse, Sitzungsberichte. Jahrg. 1956. Heft 7. 15. és *Hiller István*: Határvonal 1637 (Spanyol orientáció és bécsi politika a XVII. század derekán). Levéltári Szemle, 1990. 4. sz. 3-13.

30 A Haditanácsról ld. *Oskar Regele*: Der österreichische Hofkriegsrat 1556–1848. Wien, 1949.

31 A Titkos Tanácsról ld. *Theodor Felner – Heinrich Kretschmayr*: Die österreichische Zentralverwaltung. I/1. Wien, 1907. 39.

32 Rinaldo Collalto (1571–1630) császári ezredes, tábornok, majd 1624–1630 között a Haditanács elnöke.

33 Heinrich Schlickről ld. *Josef Polišensky*: Der Krieg und die Gesellschaft in Europa 1618–1648. Praha, 1971. 158.

1649-ig állt a testület élén. A központi szereppel bíró tolmács, Michael d' Asquier 40(!)³⁴ éven át látta el feladatát, s Johann Rudolf Schmid is 1628-ban indult el Bécsből, hogy 1643-ig vissza se térjen a Portáról.³⁵ A konstantinápolyi török tolmács, Giuseppe Barbato³⁶ két évtizeden keresztül fordított a császári követeknek, miközben a Burgban két császár, a Titkos Tanács négy elnöke, az Udvari Kamara négy elnöke váltotta egymást.

Ez a mozdulatlanság tükröződött a hierarchia megmerevedésében is. Az egyes tisztségviselők hosszú évtizedeken át ugyanazokat a hivatali helyeket töltötték be, se fölfelé, se lefelé nem léptek a hierarchikus ranglétrán. A Haditanács alelnöke, Gerard Questenberg 1624-től haláláig, 1646-ig töltötte be ugyanazt a pozíciót, d' Asquier rangja 40 év alatt sem változott semmit, Schmid 14 év folyamatos külföldi követi szolgálat után „egyszerű” haditanácsos lett. Giuseppe Barbato tolmács két évtized munkája után kért minimális fizetésemelést, s kérését csak hosszas huzavona után teljesítették.

A tolmácsok munkakörében érdekesen kapcsolódott egymáshoz a bécsi diplomáciai gépezeten belül az információs rendszer és a döntési mechanizmus. Eredetileg az információk továbbításával, rendszerezésével voltak megbízva, mégis többször résztvettek a döntéselőkészítésben, sőt a döntések végrehajtásában is. A Burg különös, s más udvarokban kevéssé tapasztalható specialitása volt a tolmácsok politikai szerepeltetése. Cesare Gallo³⁷ már a zsitvatoroki béke idején előtárgyalásokat, egyeztető megbeszéléseket folytatott Budán, Andrea Negroni³⁸ 1612-ben ajándék átadásával megbízott követként ment Konstantinápolyba. A sort d' Asquier sem bontotta meg, 1618-ban részt vett a komáromi béke tárgyalásain,³⁹ 1642-ben pedig a második szónyi béke feltételeinek megbeszélése végett küldték a budai pasához.⁴⁰ A tolmácsok ezekben az esetekben nem fordítóként, valamelyik tárgyalóbiztos segítőjeként voltak jelen, hanem megbízólevéllel ellátott, önálló beszámolásra kötelezett küldöttként. Ez a helyzet természetesen nem valamiféle véletlen szülötte volt. A Burg egyszerűen azért alkalmazta tolmácsait kisebb jelentőségű diplomáciai küldetésekre, mert nem volt elég embere. A tárgyalóbiztosok, akik szinte kivétel nélkül főrangú nemesek voltak, megalázónak tartották ezeknek a nélkülözhetetlen, de nem túl látványos feladatoknak az ellátását, s ilyesmire nem is nagyon voltak kaphatók. A Burg nem rendelkezett alacsonyabb rangú, kezdő diplomatákkal, így a hiányzó űrt a Haditanács alkalmazottaival, elsősorban a tolmácsokkal próbálta kitölteni.

A hivatali apparátus felett maga a Haditanács, mint testület állt, élén az elnökkel (*Hofkriegsratspräsident*), amely szerepkör a harmincéves háború idején furcsa módon inkább bizalmi tisztnek, mint lényegi posztnak számított. A Haditanács döntéseit elméletileg a tanácsosok s az elnök együtt hozták, a gyakorlatban azonban a meghozott határozatok tényleges végrehajtását, koordinálását Gerard Questenberg végezte. Ramaldo Collalto hivatali idejének hat esztendeje alatt többet tartózkodott otthon, pírmitzi

34 P. Meienberger: i. m. 81.

35 I. h.

36 Giuseppe Barbatoról: Schmid jelentéseiben, passim ÖStA HHSa Turcica I. 1630–1643.

37 Cesare Galloról ld. *Karl Nehring*: Adam Freiherr zu Herbersteins Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel. München, 1983. 16–20.

38 Rudolf Neck: Andrea Negroni (Ein Beitrag der österreichischen-türkischen Beziehungen nach dem Frieden von Zsitvatorok). Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs, 1957. 434–468.

→ P. Meienberger: i. m. 81.

40 Majláth Béla: Az 1642-ik évi szónyi békekötés okmánytára. Bp. 1885. 317. és 324.

birtokán,⁴¹ mint Bécsben, Schlick pedig azzal érdemelte ki az elnöki tiszteletet, hogy 1633–34 telén, még időben kiugorva Wallenstein szűk tisztai vezérkarából, megszervezte a Generalissimus elleni akciót.⁴²

A *Hofkriegsrat* belső struktúrája tehát teljesen megmerevedett, oly monoton egyhangúsággal végezte dolgát, mint a törökök körében felettébb kedvelt nürnbergi óra, amely se nem siet, se nem késik. Questenbergék tisztában voltak azzal, hogy a Habsburg diplomácia egészében szerepük másodlagos, s addig, amíg megfelelnek az elvárásoknak, nem nagyon foglalkozik velük senki. Probléma csak abból adódhatott volna, ha megtörik a keleti politikai-diplomáciai harctér csendje, de a Titkos Tanács értelmezése szerint a Haditanács és a teljes apparátus munkájának épp az volt a lényege és értelme, hogy a török-kérdésben minden változatlanul maradjon.

A Bratutti-ügy ezt a nyugalmat bontotta meg. Michael d'Asquier a Haditanács alelnökének egyik legközvetlenebb munkatársa volt. Gerard Questenberg láthatóan teljes mértékben megbízott a tolmácsban: d'Asquier végezte a sifírozott konstantinápolyi jelentések dekódolását, ő készítette a *Hofkriegsrat* számára az „estratto”-kat, a sokoldalas beszámolók kivonatát, s ő továbbította a rezidensnek szóló utasításokat is. Megbízhatóan és jól dolgozott, pontosan teljesítette feladatát, és ha kellett, egész éjjel fordította a rejtjeles szövegeket. Érezte a bizalmat, látta és élvezte, hogy személye és munkája fontos szerepet tölt be a Haditanács működésének egészében. „Uralta” a török politika területét a *Hofkriegsraton* belül, hiszen ténylegesen hozzá futottak be az információk, s a döntéshozók is tőle kapták — többnyire írásban — a szükséges felvilágosítást. Kulcsszerepének megőrzésében elsődleges fontossággal bírt a konstantinápolyi rezidens, minthogy a Portán történekről ő szolgáltatta a híreket.

Schmid nem kevésbé volt az udvari tolmácsra utalva. A Burgban döntöttek nemcsak politikai feladatairól, hanem a fizetésről is, ott értékelték követi munkáját, ami a konstantinápolyi évek utáni karrierjét is nagyban meghatározta. Mindezekhez a döntésekhez szükséges adatokat többnyire d'Asquier tette le Questenberg asztalára, s a Haditanácshoz mint testülethez is az ő „tálalásában” jutott el a híranyag. Rudolf Schmid és Michael d'Asquier hamar átlátták a kölcsönös függőségi viszonyt, s gyorsan rájöttek, milyen hátrányokkal jár, ha egymás ellenében tevékenykednek, s milyen előnyökkel, ha szorosan együttműködnek.⁴³ Így tehát Schmid jelentéseiben gyakran kiemelte d'Asquier kitűnő munkáját, a tolmács pedig beadványaiban, felterjesztéseiben állandóan dicsérete a rezidens szakmai tevékenységét. Schmid és — ahogy írja — „legjobb barátja” között az érdekazonosság olyan erős szálakat teremtett, hogy azok már-már elszakíthatatlannak tűntek.⁴⁴

Ekkor jött Bratutti és összezavart mindent. Kívülről, ismeretlenként akart bekerülni a „színpalok mögé”, s mindezt olyan hirtelen, hogy a tolmácsnak, s a rezidensnek alig maradt ideje a megfelelő ellenlépésre. Mindennek tetejébe Sebastian Lustier személyében jónevű és tekintélyes protektorra talált, aki — Schmid és d'Asquier külön szerencsétlenségére — azon kevesek közé tartozott, akik a keleti politika területéről átküz-

41 Questenberg, mint a Haditanács elnökhelyettese, többnyire Pirmitzbe küldte Collatonak címzett leveleit. Brno, Mährisches Landesarchiv, G. 169. Collalto lt. c. 1760–62., 1764–66 passim

42 Ld. a 33. jegyzet.

43 A Haditanács belső mechanizmusáról ld. *Hiller István*: Politikai információk és diplomáciai döntések. Kézirat. Bp. 1990.

44 D'Asquier a császárnak, Bécs, 1641. július 13. ÖStA HHStA Turcica I/115. 1640–1641. 1641. fol. 95.; Schmid így ír d'Asquieréről: „treuer und auf der Welt liebster Freund”. ld. *P. Meienberger*: i. m. 81.

döttek magukat a nyugatiba, s így kikerültek a Haditanács fennhatósága alól. Párizsba került, ami természetszerűleg az egyik legfontosabb poszt volt, így szava és ajánlása sokat nyomott a latban.⁴⁵

Schmidék — pozíciójuk megőrzése érdekében — a legradikálisabb megoldás mellett döntöttek, de a kivitelezés láthatóan nem sikerült. Ráadásul Bratutti a gyilkossági kísérlet után sem hagyott fel tervével, s a tanúvallomások felsorakoztatásával a saját ügyén lényegesen túlmutató, s az egész *Hofkriegsrat* működésére nézve nagyon kellemetlen és veszélyes helyzetet teremtett. Bíróság előtt szóban és írásban bizonyította Schmid és d'Asquier közös felelősségét a merényletben, felfedte együttműködésüknek alapját, s — ahogy ez világosan kiderült — az ügyről tudomást szerzett a Raguzai Köztársaság, valamint az ellenséges Franciaország portai követe is.

Itt már nem csupán egy „hétköznapi” merényletről volt szó, hanem komoly politikai problémáról, amely támadási felületet jelenthetett a Burg számára. Az látszott bizonyítottnak, hogy egy Bécs számára nemzetközileg nagyon nehéz időszakban a Haditanács nem képes ellátni a rábízott feladatot, a mindenféle értelemben vett nyugalom és béke biztosítását a keleti politikában.

A legvilágosabban d'Asquier látta át a helyzetet. Felmérte, hogy milyen veszélyeket rejt magában az egész procedúra, de pontosan tudta azt is, hogy Vincenzo Bratuttinak nincsenek politikai céljai, nem diplomáciai bonyodalmat akar támasztani, hanem egész egyszerűen karriert akar csinálni. Ezenkívül a Haditanácsot úgy ismerte, mint a tenyerét, s teljesen nyilvánvaló volt számára, hogy ha a konstantinápolyi követet és a legfontosabb tolmácsot az ügynek megfelelő szigorral büntetik, s elmarasztalják a munkájuk ellenőrzésével megbízott alelnököket is, a *Hofkriegsrat* sokkal többet veszít a réven, mint amennyit nyer a vámon. Törvény szerint ki lehetett volna iktatni a Haditanács működéséből akár a legtapasztaltabb kulcsembereket is, de akkor ki és mi garantálta volna a Burg számára a személyi ügyeknél sokkal fontosabb stratégiai célok érvényesítését. D'Asquier bízott a bíróság és a *Hofkriegsrat* józan ítélő- és mérlegelőképességében, s nem is kellett csalatkoznia. Ha a dolgokat minden oldalról el lehet simítani, akkor felesleges és főként veszélyes további problémákat okozni — volt a Haditanács logikája, s ebben egyik oldalról — d'Asquier illetve Schmid részéről — teljes volt az egyetértés. Gondokat Bratutti okozhatott volna, de ő is gyorsan jobb belátásra tért. Azonnali ajánlatot kapott a *Hofkriegsrattól*, s minden ámenen nélkül udvari tolmács lett. A lehetőségek között persze ott volt az is, hogy kitartóan ragaszkodik igazához s a törvényhez, ebben az esetben viszont soha nem lehetett volna belőle tolmács Bécsben, s ígéretes karrierjének is búcsút mondhatott volna. A raguzai fiatalember így nem gondolkodott túl sokat, végül is — ha nagy kerülővel is — elérte célját, s heteken belül munkába állt *Hofdolmetscher*ként.

„Czudalni valo dologis ezis, hofi illien nagi keörstienseg iovaban iaro dologban mindenesteöl czak az egi corruptus ember informatioi utan keölliesség eö Feölsegenek dolgait a teörökel igazgatni, kit mostani irasiis Isten lattia nilvan ki mutat, hofi nem igaz ember, s nemis consequenter ir, az mint ki teczik irasanak seriesseből is. ... minden dolgunkat czak annak az egi embernek (bolond es) alkalmazatlan irasain epetettük, az kiket tiz feleölis keölliene tudnunk, mert ez, vagi mar beadvan magat az vezer szolgallatiara, felelmeből czelekesi ezeket, a vagi corumpaltatvan, gonossagabol.”⁴⁶

45 A. H. de Groot: *The Ottoman Empire and the Dutch Republic (A History of the earliest Diplomatic Relations, 1610–1630)*. Leiden–Istanbul, 1978.

46 *Hajnal István*: *Az 1642. évi meghíusult országgyűlés időszaka*. Bp. 1930. 386.

A fenti szavak Esterházy Miklóstól valók, aki politikai törekvései egyik legfontosabb kerékkötőjét látta Rudolf Schmidben. A nádorok meghatározó szerepe volt az 1627. évi szónyi béke óta a török politika alakításában. Jól működő információs hálózattal rendelkezett, kipróbált, hozzáértő emberek ütöképes csapata hajtotta végre utasításait Budán, Nándorfehérváron vagy Erdélyben tárgyalván, s biztosította az állandó kapcsolattartást a hostis naturalis-szal, a törökkel. A Habsburgok korábbi török szakértői lassan kihullottak a sorból — utolsóként, 1636-ban Adolf ab Althan hűnyt el —, s helyükre nem álltak újak. Azok a fiatal nemesek, akik diplomáciai feladatokat vállaltak, elsősorban nyugati tárgyalóasztaloknál akartak bizonyítani és érvényesülni. Esterházy azonban kitartó szervezőmunkával kitöltötte az űrt. Opinióiban világosan láttatta a problémákat, s javaslatokat is tett a megoldásra. Határpolitikájával lehetőség szerint a kiegyensúlyozottságra törekedett, megbízható és pontos kémszervezetet működtetett, s folyamatosan egyeztetette törökkel kapcsolatos álláspontját Lengyelország meghatározó politikusaival, a krakkói vajdától az uralkodóig.⁴⁷ Másfél évtizedes munkája eredményeképp Esterházy és köre alternatívát jelentett a *Hofkriegsrattal* szemben, a konstantinápolyi kapcsolat azonban továbbra is az utóbbi privilégiuma maradt.

A nádor jól kijött Questenberggel, a Haditanács elnökhelyettesével. A közös tárgyalások, megbeszélések során nézeteik nem tértek el lényegesen egymástól, de — ahogy ez kitűnt — nem tartotta sokra Schmidet, s ki nem állhatta d'Asquier-t. „D'Asquier úr személye teljes mértékben gyanús volt neki [ti. Esterházynek], mivel francia származású, istentelen életet él, s mert ezenfelül elégedetlen Ófelségével, s a nádor úr maga hallotta tőle: »A világon nincsen nagyobb hálátlanság, mint az ausztriai ház, majdhogynem éhen nem veszek.«⁴⁸

Esterházy pontosan tudta, hogy a konstantinápolyi követ és az udvari tolmács kiváló viszonyban vannak egymással, s kölcsönösen erősítik egymás pozícióit. Úgy döntött tehát, hogy a két kulcsfigura jelentőségét egyidejűleg próbálja meg csökkenteni. Rövid időn belül remek szövetségesre talált.

Vincenzo Bratutti ugyanis nem felejtett semmit. Karrierje és a Hofdolmetscher munkakör érdekében eltekintett a bírósági ítélettől, de d'Asquier „testközelsége” nyilván irritálta. Hamar átlátta a helyzetet, a magyar nádor érdekeit és ellenérdekeit, s gyorsan felfedezte a közös vonásokat is. Az 1630-as évek végétől szoros munkakapcsolat alakult ki Bratutti és Esterházy között. 1645-ig szinte valamennyi Esterházynek írt vagy a nádor birtokába került török, perzsa és krími-tatár nyelvű levelet, okiratot Bratutti fordította.⁴⁹ A raguzai tolmács gondoskodott Izdenczy András internuncius instrukciójának törökre fordításáról,⁵⁰ s ő fordította latinra a nándorfehérvári törökök Esterházynek szóló tiltakozását.⁵¹ Ha Esterházy egy „meghitt emberre” megszerzett egy fontosabb török nyelvű levelet, a nádor csak Bratuttira bízta a munkát. A nagyvezírnök az erdélyi fejedelemhez küldött — s titkon lemasolt

47 Hiller István: Politikai információk és diplomáciai döntések. Kézirat. Bp. 1990.

48 „personam vero domini D'Ascquirii[!] sibi omnino suspectam esse, utpote qui et Gallus esset natione et vita atheus, insuper male contentum [cum Sua Majestate]. Ex cuius ore ipse dominus palatinus haec verba audivisset: „In mundo non esse maiorem ingratitudinem, quam domus Austriacae, ego vix non fame pereo.” *Hajnal I.*: i. m. 311.

49 Ludwig Fekete: Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy. Bp. 1932. XI.

50 Majláth B.: i. m. 126.

51 MOL P 108 Esterházy lt. Rep. 71. fasc. 16. fol. 145.

— levelét „Bratuttinak föl küldiük hoga meg fordicza”⁵² — írta 1645-ben Nádasdy Ferencnek. „Ha Isten Landorfejérvára juttatja Kegyelmedet, ott sok jó keresztény ember vagyon, de vagyon rossz is köztök, s igen óva kell hinni nekik, mindazonáltal talál az Bratutti atyafiát, noha azok közül is egyiknek megszedték nem régen szeme szórét, mind az által úgy reménylem, találhat Kegyelmedhez confidens embereket köztük, kiktől semmit úgy nem kell tudakozni, mint az perzsákkal való dolgát az törököknek...” — utasította 1642-ben Izdenczyt a nádor.⁵³

Amíg a nádor állandóan dicsérte Bratuttit az uralkodó, a Titkos Tanács s a Haditanács előtt, d’Asquier s kiváltképp Schmidet folyton támadta. Levelekben, beadványokban, opiniokban követelte a leváltását, s — más dolgokkal is összekötve a problémát — lemondással fenyegetőzött.⁵⁴ Az udvarnak 1642-ben, súlyos katonai vereségek után, állandó diplomáciai defenzívába szorítva nem maradt más választása, s az év decemberében értesítette a nádort, hogy visszahívja Schmidet, s helyére Szelepcsényi György kíséretében Alexander Greiffenclaut küldi.⁵⁵ A sikeres „akció” után 1644 tavaszától Bratutti folyamatosan Esterházy mellett szolgált Magyarországon, s visszatértekor a nádor külön dicsérő és pártoló levelet írt Maximilian Trauttmansdorffnak, kiemelve a tolmács hűségét és hozzáértését, kérve a Titkos Tanács elnökét, hogy a raguzainak I. Rákóczi György támadása idején szerzett érdemeiről tájékoztassa a császárt is.⁵⁶

Bratutti csatlakozása Esterházyhoz, s többéves munkája a nádor szolgálatában sok mindent jelez. A tolmácsot nem fűzte semmi Magyarországhoz, s nem is gyakorolt rá különösebb hatást az ország helyzete s politikájának alakulása. Nem azonosult vele — igaz nem is viseltetett ellenszenvvel iránta —, mégis majd egy évtizeden keresztül a legbizalmasabb információk forogtak a kezén. Értette a helyzetet s átlátta Esterházy mellett a feljebbjutás lehetőségét. Bratuttinak kiváló érzéke volt saját előmenetelének igazgatásához, s eszébe se jutott volna a magyar nádort kísérgetni Semptétől LiptóúJVárig, ha a palatinus mellett csak a „provinciális” érvényesülés jöhetett volna szóba. A *Hofdolmetscher* pontosan érezte, hogy a török politika területén nemcsak az udvar biztósíthatja számára a karriert, hanem a nádor is, s mindehhez még külön szerencse volt számára, hogy személyes érdekei egybeestek Esterházyéval. A *Hofkriegsrat* sohasem fogadta be igazán, bár nyíltan nem is tettek ellene semmit, egymás között mégis megszólták s d’Asquier csak a háta mögött még évek múltán is a ráragasztott gúnynevének emlegette: „il Tossicato”, azaz „a Megmérgezett”.⁵⁷

Mindez Bratuttit nem akadályozta abban, hogy tudatos és következetes munkával rendre el ne érje céljait. Esterházy Miklós halála után, amikor a magyarországi politikában kevesebb lehetőséget látott, részben új terület felé fordult, s másutt kamatoztatta nyelvismeretét. *Chronica dell’origine e progressi della casa Ottomana* címmel lefordította Sa’D Ed-Din török történetíró két kötetes munkáját, amelyeknek dedikációja pontosan mutatja a raguzai tolmács céltudatosságát. Az első rész 1649-ben Bécsben

52 Esterházy Miklós Nádasdy Ferencnek, Hőflány, 1645. június 18. ÖStA HHSStA Hungarica I/175 1644–1647. 1645. fol. 294.

53 *Majláth B.*: i. m. 152.

54 *Hajnal István*: Esterházy Miklós nádor lemondása. Bp. 1929. 117–153.

55 *Hajnal I.*: Az 1642. évi... i. m. 362.

56 Esterházy Maximilian Trauttmansdorffnak, LiptóúJVár, 1644. július 8. Klatovy, Statní Archiva. Trauttmansdorff lt. k. 8. c. 157.

57 „Haverebbe ben esso potuto mandar ancor la Traduttione che’ a fatto il Tossicato (stato gia da lui p[er] questo effetto) escomar a me la fatica.” D’Asquier Questenbergnak, H. és é.n. ÖStA HHSStA Turcica I/115 1640–1641 1640. fol. 233.

látott napvilágot, Matteo Riccio jónevű nyomdájában, benne Elias Widemann metszeteivel a fordítóról.⁵⁸ A könyvet Bratutti III. Ferdinándnak ajánlotta, s el is juttatta a császárhoz, aki annyira megörült a török uralkodóház eredetéről s tagjairól szóló műnek, hogy egy vastag aranylánccal jutalmazta a tolmács munkáját.⁵⁹ Ami azonban még ennél is fontosabb volt: Ferdinánd jól az eszébe véste Bratutti nevét, így az számíthatott a császári pártfogásra és ajánlásra. Erre már csak azért is szüksége volt, mert az 1650-es évek elején úgy döntött, hogy több mint egy évtizedes szolgálat után elhagyja Bécset, s a Habsburgok spanyol ágánál folytatja tevékenységét. A török munka második kötete így már Madridban jelent meg 1652-ben, a dedikáció pedig IV. Fülöpnek szól.⁶⁰ A spanyol uralkodó is szívesen fogadta a könyvet, értékelve a Bratutti által hangsúlyozott párhuzamot a két kötet s a Habsburgok két ága között. Hamarosan nemcsak udvari tolmácsként forgott Fülöp környezetében, hanem előbb kisebb jelentőségű, majd egyre fontosabb diplomáciai megbízatásokat kapott.⁶¹ Madridban nem kísértette d'Asquier árnya, s precíz tevékenysége nyomán elismert személyiség lett Spanyolországban. Az ország nyelvét rövid idő alatt tökéletesen megtanulta, s 1654-ben már spanyolra fordította Bidpajev híres királytükörének első részét *Espejo politico y moral, para principes y ministros y todo genero de personas* címmel.⁶² Gyakran járt a király küldötteként külföldi udvarokban, s folytatta fordítói munkásságát is. Előbb a királytükör második részét, majd Salik B. Gelal Egyiptomról szóló művét jelentette meg.⁶³ Otthon érezte magát Madridban: elérte, amire már Konstantinápolyban is vágyott, királyi tolmács lett, s fényes pályát futott be. Spanyol nőt, egy tekintélyes nemesember lányát, vette feleségül,⁶⁴ s gyermekeit spanyol nemesként nevelte.

Végrendeletében még egyszer felcsillant meghökkentő éleslátása és következetessége. Utolsó otthonában, Madridban szülővárosára, Raguzára nem pénzt vagy könyveket, hanem egy Bécsben kapott, de Madridban kiérdemelt aranyláncot hagyott örökül.⁶⁵ Raguza, Konstantinápoly, Bécs, Madrid — mint a láncszemek a láncot — jelképezték Bratutti életét. Majd fél évszázaddal az ellene elkövetett merénylet után, sokezer mérföldre szülőhelyétől, ismert politikusként halt meg. Tizenhárom évvel élte túl Rudolf Schmidet.

58 Bratutti fordításairól ld. a 8. sz. jegyzetet és vö. *Franz Babinger: Die Geschichtsschreiber der Osmanen.* Leipzig, 1927. 101.

59 *F. M. Appendini:* i. m. 314.

60 *S. Dolci:* i. m. 63.

61 *F. M. Appendini:* i. m. 314.

62 *Hrvatska Enciklopedija* III. Zagreb, 1942. 253.

63 *I. h. és Salik Gelila: Anales de Egipto.* Madrid, 1678.

64 *F. M. Appendini:* i. m. 314.

65 *I. h.*